

درآمدی بر مسئله

روابط زن و مرد در جامعه اسلامی

گفت و گو با جمعی از استادان حوزه و دانشگاه

به کوشش

علیرضا هجری

درآمدی بر مسئله روابط زن و مرد در جامعه اسلامی

گفت و گو با جمعی از استادان حوزه و دانشگاه

به کوشش علیرضا فجری

- ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- تهیه: پژوهشگاه فقه و حقوق
- رویراستار: محمدباقر انصاری
- ویراستار: علیرضا سالوند
- لیتوگراف: چاپ و نشر: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- چاپ اول: زمستان ۱۳۹۵
- شمارگان: ۵۰۰
- قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان
- عنوان: ۳۸۸ مسلسل: ۶۱

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.
نشانی: قم، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۳؛ ص.ب: ۳۷۸۳۲۸۳۳؛ کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱
مراکز پخش: ۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۳

۲. تهران، خیابان انقلاب، زویروی درب دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده

طبقه همکف، واحد: ۳۱۲، تلفن: ۰۲۱-۶۶۹۵۰۳۳۴

وب گاه: www.pub.isca.ac.ir؛ وبایامه: www.isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir؛ فروشگاه نشر: www.pajooahaan.com

سرشناسه:	فجری، علیرضا، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور:	درآمدی بر مسئله روابط زن و مرد در جامعه اسلامی؛ گفت و گو با جمعی از استادان حوزه و دانشگاه/ علیرضا فجری؛ تهیه پژوهشگاه فقه و حقوق
مشخصات نشر:	قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، انتشارات دانشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری:	۳۳۲ ص
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۱۹۵-۲۸۷-۶
و همبست فهرست نویسی:	فبا
یادداشت:	کتابنامه: ص [۳۱۳] - ۳۱۶؛ همچنین به صورت زیرنویس
یادداشت:	نمایه
موضوع:	روابط زن و مرد - ایران
موضوع:	روابط زن و مرد - ایران - مصاحبه‌ها
موضوع:	روابط زن و مرد - جنبه‌های مذهبی - اسلام
شناسه افزوده:	دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشگاه فقه و حقوق
رده‌بندی کنگره:	HQ ۸۰۷-ق۲۷۵۴ ۱۳۹۵
رده‌بندی دیویی:	۶۴۶/۷۸-۷۱۵-۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	۲۵۲۴۶۳

فهرست

سخن با خواننده.....	۱۱
مقدمه.....	۱۵
الف) پرسش‌های جامعه‌شناسانه و میان‌شناسانه.....	۱۷
ب) پرسش‌های فقهی - حقوقی.....	۱۹
۱. مسئله بودن موضوع روابط زن و مرد.....	۲۱
۲. موضوع‌شناسی روابط زن و مرد.....	۲۲
۳. حکم فقهی حضور زنان در اجتماع.....	۲۳
۴. حضور زنان در مجامع علمی.....	۲۵
۵. وظایف حکومت در سامان دادن به روابط زن و مرد.....	۲۶
۶. راهکارهای ساماندهی روابط زن و مرد.....	۲۷
گفتگو با آیت الله ابراهیم امینی.....	۲۹
شناخت مبانی و پیش فرض‌های روابط زن و مرد.....	۳۰
نظر اسلام در مورد ازدواج دائم و موقت.....	۳۲
نقش عرف در ازدواج و مسائل پیرامونی آن.....	۳۵
حدود ارتباطات دختر و پسر قبل از ازدواج.....	۳۶

۳۸..... حضور زنان در اجتماع و ارتباط آنان با نامحرمان

۴۱..... وظیفه دولت در حمایت از زنان سرپرست خانوار

۴۵..... گفتگو با آیت الله دکتر احمد بهشتی

۴۶..... مبانی دین اسلام در برابر روابط زن و مرد

۴۸..... تأثیر شرایط جامعه بر روابط زن و مرد

۵۰..... تفکیک جنسیتی در مراکز آموزشی

۵۴..... عوامل تأثیرگذار بر روابط زن و مرد

۵۷..... نقش قوانین سیاست‌ها در مسئله روابط زن و مرد

۵۸..... بازشناسی مفهوم ارتباط و اختلاط

۶۰..... جواز یا عدم جواز از اج عقد موقت

۶۱..... علل بالا رفتن سن ازدواج

۶۳..... گفتگو با آیت الله محی الدین حائری

۶۳..... ریشه‌یابی مشکلات جامعه اسلامی

۶۸..... تفاوت نگاه اسلامی و غربی به انسان

۸۲..... زمینه‌سازی برای حضور سالم زنان در اجتماع

۱۰۵..... برنامه نظام اسلامی برای تربیت انسان‌ها

۱۱۱..... گفتگو با پروفسور فرامرز رفیع‌پور

۱۱۲..... تفاوت نگاه فردی و حکومتی در احکام اسلامی

۱۱۶..... عدم توجه به متغیرهای اصلی در حل مسائل

۱۲۴..... نبود مدل جامع برای اداره حکومت

محدوده روابط زن و مرد	۱۲۷
بررسی علل تغییر نظام ارزشی ابتدای انقلاب	۱۲۸
ارائه راهکار برای تجدید ارزش‌های انقلاب	۱۳۳
جایگاه روابط زن و مرد نسبت به سایر ارزش‌ها و متغیرها	۱۳۴
گفتگو با حجت‌الاسلام والمسلمین محمدرضا زیبایی‌نژاد	۱۳۷
تغییر الگو در موضوعات اجتماعی خصوصاً در روابط زن و مرد	۱۳۸
مشکلات ناشی از گسترش روابط نامشروع	۱۴۲
پیش فرض‌های شناخت واقعیت روابط زن و مرد	۱۴۳
ارتباطی شدن جامعه و نقش آن بر روابط زن و مرد	۱۴۳
هویت جنسی و نقش آن بر روابط زن و مرد	۱۵۱
کنترل جمعیت و نقش آن بر روابط زن و مرد	۱۵۷
فراغتی شدن جامعه و نقش آن بر روابط زن و مرد	۱۵۹
جریان مدرنیته و نقش آن بر روابط زن و مرد	۱۶۵
نقش مردان در نابسامانی روابط زن و مرد	۱۶۶
مؤلفه‌های منفی‌زدایی از روابط زن و مرد	۱۶۷
دانش دینی و دانش مدرن و تأثیر آن بر روابط زن و مرد	۱۶۸
چگونگی شکل‌گیری جریان مدرنیته در ایران	۱۶۹
اسلامی‌سازی و بومی‌سازی تکنولوژی و علوم غربی	۱۷۰
نقش معضلات اجتماعی همچون بی‌عدالتی، تبعیض و مانند آن در ایجاد	
ناهنجاری‌های جامعه	۱۷۷
سیاست‌گذاری در حوزه روابط زن و مرد و الزامات آن	۱۸۰
راهکارهای ساماندهی روابط زن و مرد	۱۸۹
مقایسه حریم و حدود روابط زن و مرد در ایران و سایر کشورها	۱۹۸

۲۰۱	گفتگو با حجت‌الاسلام و المسلمین حسنعلی علی‌اکبریان
۲۰۱	مسئله‌بودن روابط زن و مرد در جامعه کنونی
۲۰۶	حریم‌های شرعی برای جلوگیری از اختلاط زن و مرد
۲۱۰	حضور زنان در اجتماع از دیدگاه شریعت
۲۱۷	وظیفه حکومت در برابر اختلاط و روابط زن و مرد
۲۲۱	مسئولیت‌های اجرایی حکومت در ساماندهی روابط زن و مرد
۲۲۲	سیاست‌گذاری
۲۲۳	طراحی برنامه جامع
۲۲۵	فعالیت‌های فرهنگی
۲۲۹	قانون‌گذار
۲۳۶	اجرای مجازات
۲۴۲	کلی‌نگری و جزئی‌نگری در حکمرانداری
۲۵۱	گفتگو با حجت‌الاسلام و المسلمین مهدی مازنی
۲۵۲	تحلیل و چپستی ارتباط و اختلاط زن و مرد
۲۵۶	موضع شریعت در برابر ارتباط و اختلاط زن و مرد
۲۷۰	وظیفه حکومت در ساماندهی روابط زن و مرد
۲۷۰	موضع شریعت در برابر فعالیت‌های اجتماعی زنان
۲۷۴	نقش ازدواج موقت در حل مسئله روابط زن و مرد
۲۷۷	گفتگو با سرکار خانم دکتر شکوه نوابی‌نژاد
۲۷۸	ارتباط و اختلاط در محیط‌های کاری و تبعات آن

۲۸۳	الزامات نهادینه شدن مسائل ارزشی
۲۸۴	علل و عوامل اختلاط و روابط نامتعارف زن و مرد در جامعه
۲۸۶	نتیجه بخش نبودن روش های آزمون و خطا در ساختن فرهنگ
۲۸۸	خطر جدی جامعه امروز: بحران در نهاد خانواده
۲۹۴	نقش اقدامات تنبیهی در حل بحران در روابط زن و مرد
۲۹۵	نقش ازدواج در ساماندهی روابط زن و مرد
۲۹۷	گفتگو با آیت الله العظمی مکارم شیرازی
۲۹۷	تبیین اصول ثابت و اصول متغیر در موضوعات دینی
۳۰۳	نیاز جامعه به حضور زنان در عرصه های مختلف
۳۰۷	توسعه روابط زن و مرد در جهت مصالح ایمان و مکان
۳۰۹	اولویت گزینی در اجرایی کردن احکام اسلامی
۳۱۳	کتابنامه
۳۱۷	نمایه
۳۱۷	آیات
۳۱۸	روایات
۳۲۰	اشخاص
۳۲۲	اصطلاحات
۳۲۹	سازمان ها و مؤسسات حقوقی
۳۳۱	مکان ها

سخنی با خواننده

در فرهنگ اصیل اسلامی زنان و مردان در کنار هم، پیکره جامعه انسانی را تشکیل می‌دهند. هنگامی که قرآن کریم انسان‌ها را به تقوا و پروای الهی، کلید اصلی سعادت و پیشرفت فرد و جامعه، فرا می‌خواند، مرد و زن دوشادوش هم در نظر گرفته می‌شوند. در نخستین آیه سوره نساء می‌خوانیم: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ مِنْهَا رُوحَها وَ بَتَّ مِنْهُمَا رِجالاً كَثِيراً وَ نِساءً إِنَّ اللَّهَ الَّذِي تَسْأَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً؛ هان ای مردم، از پروردگار خود پروا کنید که شما را از تنی یگانه آفرید و جفت آن را از همان تن آفرید و از آن دو مردان و زنانی انبوه پراکنده ساخت و پروای خدایی که شما را از یکدیگر چیزی می‌خواهید و خویشان را نگاه دارید. همانا خداوند نگاه‌دار شما دوخته است». غالب مفسران مراد از «نفس واحدة» را شخص حضرت آدم عليه السلام می‌دانند.^۱ قول نادری هم آن را نفس کلی انسانی تفسیر کرده است^۲ که فارغ از جنسیت زن و مرد خواهد بود؛ اما به هر حال در این

۱. حسین بن محمد راغب اصفهانی؛ تفسیر الراغب الاصفهانی؛ ج ۲، ص ۱۰۷۲.

۲. همان. ابن عربی؛ تفسیر ابن عربی؛ ج ۱، ص ۱۳۷.

معنا نمی‌توان تردید کرد که اشاره به «خلق زوج» و سپس پراکندن مرد و زن از منشأیت یک جفت نفس انسانی، توجه‌دادن به هر دو جنس زن و مرد است.

در آیه‌ای دیگر که معیار سنجش ارزش و کرامت انسان نزد خدای سبحان، تقوا بیان شده است، باز هم مرد و زن با هم و در یک ترازند. در این آیه نیز خطاب به عموم مردم آمده است: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ إِنَّكُمْ لَعِنْدَهُ خَبِيرٌ^۱ هان ای مردم، همانا شما را از مرد و زن آفریدیم و مرد و زن را و قبیله‌ها قرار دادیم تا از یکدیگر بازشناخته شوید. همانا گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست. همانا خداوند بسیار آگاه و داناست».

همترازی در معیار تقوا و اخلاقی به آن، برای مرد و زن، در منطق عقل و نقل منافاتی با تفاوت بین دو جنس انسانی در حقوق و تکالیف ندارد؛ اما می‌تواند این اصل را القا کند که در ساختن جامعه و پیشبرد اهداف آن، به گونه‌ای که اسلام می‌پسند، زن و مرد هر دو نقش دارند.

نکته بالا را می‌توان اصل و پس‌زمینه روابط زن و مرد در فرهنگ و معارف اسلامی به شمار آورد؛ اما آنچه روی صحنه این روابط را در شاخه‌ها و فروع متعدد و متنوع آن، از دیدگاه اسلام رسم می‌زند، مانند سایر روابط فردی و اجتماعی انسان‌ها، حقوق و تکالیفی است که درباره این روابط در فقه قویم اسلامی وجود دارد یا قابل استنباط است.

یکی از فصل‌های مهم و پرچالش روابط زن و مرد روابط این دو در

جامعه، بیرون از خانه و خانواده است. بی‌تردید رکنی از ارکان صلاح و فساد جامعه مربوط به نوع رابطه زن و مرد در جامعه است. انبوهی از موضوعات و مسائل در حوزه‌های متعددی از دانش‌هایی همچون جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، روان‌شناسی، پزشکی و بهداشتی، حقوقی و جرم‌شناسی درباره روابط زن و مرد در جامعه قابل شمارش است. امروزه در جاهای متعددی مانند کوچه و خیابان، پارک‌ها، نمایشگاه‌ها، مراکز آموزشی، درمانی، اداری، تجاری، هنری، سیاحتی و حتی زیارتی و عبادی، روابط زن و مرد مورد ابتلاست.

سیاست‌گذاری و اداره جامعه بر اساس و با رعایت فقه اسلامی، مستلزم پاسخ‌دهی به مسائل فقهی است که درباره روابط زن و مرد در جامعه وجود دارد. تعدد، تنوع و پیچیدگی این مسائل وقتی نمایان‌تر می‌شود که به عمق و گستره وسیع پیدایش‌های نو و تحول‌پذیری در موضوعات اجتماعی، بسیار بیشتر از موضوعات فردی توجه شود. این نکته باعث می‌شود برخی از آرا و نظریات فقهی تا مرز نشان نسبت به واقعیات به‌روز جامعه را از دست بدهند؛ همچنین نیاز به اجتهاد و استنباط احکام موضوعات نو یا تحول‌یافته را آشکار می‌سازد.

بنابراین پژوهش فقهی در حوزه روابط زن و مرد در جامعه، اگر در شاخه عمده موضوع‌شناسی و اجتهاد هماهنگ با موضوع‌شناسی در احکام، ضرورت خود را نشان می‌دهد. آنچه پیش روی خواننده گرامی قرار گرفته، مجموعه گفتگوهای علمی با برخی از صاحب‌نظران است تا درآمدی برای ورود به این عرصه باشد. امید است در ترغیب پژوهشگران اسلامی برای به‌دوش گرفتن رسالت خود در این حوزه عریض و طویل، گامی به پیش برداشته باشد.

در اینجا از همه استادان و صاحب نظرانی که در گفتگوها به ارائه نظر پرداختند و نیز فرهیختگانی که با طرح پرسش‌ها و نقدها در آن شرکت کردند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنیم. همچنین از تهیه‌کننده این مجموعه همکار گرامی حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای علیرضا فجری و نیز فاضل ارجمند جناب آقای دکتر ابراهیم شفیعی سروستانی که آغازگر و طراح این مجموعه بودند و در برخی از گفتگوها هم شرکت فعال کردند، قدردانی و تشکر می‌شود.

نقد و بررسی و تنظیم مناسب این مجموعه در شورای پژوهشی پژوهشگاه با شرکت حجت الاسلام و المسلمین آقایان سیدضیاء مرتضوی، حسنعلی علی‌اکبر، مدیر گروه فلسفه فقه، دکتر محمد صالحی مدیر گروه مسائل فقهی - حقوقی، در این مجموعه و تحت مدیریت ایشان به ثمر رسیده است، مسئولیت خادمانی کوشا مدیر گروه دانش‌های وابسته و رسول نادری دبیر شورا، انجام شده و در پی آن اصلاحات مناسب صورت گرفته است؛ از همه این دوستان و رهبران تشکر به عمل می‌آید؛ همچنین از نشر پژوهشگاه که در طبع این بضاعت گذاشت و سعی و تلاش بسیار به خرج داد، قدردانی می‌شود.

م. باقری

مدیر پژوهشگاه فقه و حقوق

مقدمه

«روابط زن و مرد» در جامعه امروز ایران، تحت تأثیر الزام‌ها و اقتضاهای متفاوت و نگاه متعارض سنت و مدرنیسم، همچون بسیاری دیگر از موضوع‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی مطرح در جامعه ما تبدیل به موضوعی پیچیده و چنانچه بهیچ‌مدت که به راحتی نمی‌توان در مورد «جیستی»، «چرایی» و «چگونگی» آن اظهار نظر کرد.

با مطالعه‌ای اجمالی می‌توان موارد متعددی از تفاوت‌ها و تعارض‌های موجود در این زمینه را برشمرد:

۱. احکام و آموزه‌هایی که دستگاه‌های تبلیغی و آموزشی دینی ترویج می‌کنند، زنان را به حضور هرچه کمتر در جامعه و به حداقل رساندن ارتباط با مردان دعوت می‌کنند؛ درحالی‌که ساختارها و نهادهای اجتماعی خواسته یا ناخواسته - آنان را به عرصه اجتماع و به تبع آن ارتباط و اختلاط با مردان می‌کشانند؛ برای نمونه یونسکو در سال‌های اخیر دوره‌هایی را تحت عنوان «توانمندسازی زنان» در ایران برگزار کرده است که در آنها بر مسائلی چون اشتغال زنان و حضور در جامعه و ترویج مباحثی از فمینیسم تأکید می‌شود.

۲. در آموزش‌های رسمی بر محدودیت و ممنوعیت هرگونه رابطه دختر و پسر پیش از ازدواج شرعی تأکید می‌شود؛ ولی در برنامه‌های صدا و سیما از جمله فیلم‌های سینمایی و سریال‌ها، روابط آزاد و خارج از چارچوب ازدواج دختر و پسر، به گونه‌ای جذاب به نمایش در می‌آید.^۱

۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «خانواده» را واحد بنیادی جامعه اسلامی می‌داند و دولت اسلامی را به برنامه‌ریزی و قانونگذاری برای آسان کردن تشکیل خانواده فرا می‌خواند؛ ولی برنامه‌ها و سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی به گونه‌ای است که هر روز شرایط تشکیل خانواده سخت‌تر می‌شود و در نتیجه ممکن است برخی از جوانان به جای تشکیل خانواده به برقراری روابط آزاد جنسی روی آورند.

این تعارض‌ها و تناقض‌های آشکار موجود در مقام نظر و عمل، ضرورت مطالعه و پژوهش‌های دایم در موضوع روابط زن و مرد در جامعه امروز ایران را آشکارتر می‌سازد؛ مطالعات و پژوهشی که الزاماً فقهی و حقوقی نیست و حوزه‌های مختلفی از علوم شامل جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، علوم تربیتی، مطالعات فرهنگی و حتی اقتصاد را دربر می‌گیرد.

با توجه به ابعاد مختلف موضوع و پیچیدگی مسائل خاص آن به نظر می‌رسد پژوهش‌های نوشتاری و کتابخانه‌ای کفایت نمی‌کند و باید گفتگو با کارشناسان را به کمک آن آورد؛ بر همین اساس تلاش کرده‌ایم تا با فراهم آوردن مجموعه‌ای از گفتگوهای علمی به صورت تخصصی، ابعاد

۱. البته جای تأمل دارد که سریال‌ها و برنامه‌های تلویزیونی مروج ارتباط‌های غیر متعارف زن و مرد در حالی در تلویزیون به نمایش در می‌آیند که در مجموعه قوانین داخلی صدا و سیما، مقررات بسیار زیادی در جهت ممنوعیت این نوع ارتباط‌ها وجود دارد (ر.ک: مجموعه قوانین و مقررات عفاف و حجاب).

گوناگون روابط زن و مرد در جامعه اسلامی ایران را بررسی و تبیین کنیم. با توجه به اهدافی که پژوهشکده فقه و حقوق آن را دنبال می‌کند، سعی شد تا از صاحب‌نظران حوزوی بیشتر استفاده شود و تحقیق حاضر رنگ و بوی فقهی داشته باشد؛ به همین جهت با حضرات آیات ابراهیم امینی، محی‌الدین حائری، احمد بهشتی، محمد یزدی و حجج الاسلام و المسلمین حسنعلی علی‌اکبریان، مهدی مهریزی و محمدرضا زیبایی‌نژاد گفتگو شد. در بیشتر جامعه‌شناسی نیز با پروفسور فرامرز رفیع‌پور و در بخش روان‌شناسی با دکتر خاتم دکتر نوایی‌نژاد گفتگو شده است.

برای مصاحبه سؤال‌های زیادی از قبل طراحی و برای افراد ارسال شد تا با آمادگی بیشتری بحث مطرح کنند و به پرسش‌ها پاسخ دهند. هر یک از افراد با توجه به تخصص خود به بخشی از پرسش‌ها پاسخ می‌دادند و بخشی از آنها را بی‌پاسخ می‌گذاشتند. البته این گونه نیز نبود که به همین پرسش‌ها اکتفا شود، بلکه به جهت آنکه مصاحبه‌کنندگان نیز دارای وجاهت علمی و از تخصص لازم در زمینه مورد بحث برخوردار بودند، در حین گفتگو، پرسش‌های جدیدی در جهت تکمیل هرچه بیشتر تحقیق مطرح گردید.

پرسش‌های گفتگوها در دو دسته پرسش‌های جامعه‌شناسانه و روان‌شناسانه و پرسش‌های فقهی - حقوقی تنظیم گردید که در اینجا آنها را مرور می‌کنیم:

الف) پرسش‌های جامعه‌شناسانه و روان‌شناسانه

۱. وضعیت روابط زن و مرد در ایران امروز چگونه است؟ این روابط از چه ویژگی‌ها و مشخصاتی برخوردار است؟

۲. آیا اساساً مسئله‌ای با عنوان «روابط زن و مرد» در نظام جمهوری اسلامی ایران وجود دارد؟

۳. نظریه‌ها و الگوهای پذیرفته‌شده در زمینه توسعه و مدرنیسم - به‌ویژه از دهه دوم انقلاب اسلامی به بعد - چه نقشی در شکل‌گیری وضعیت امروز روابط زن و مرد در ایران داشته‌اند؟

۴. آیا نداشتن طرح و الگویی مشخص برای ساماندهی روابط زن و مرد در جامعه اسلامی، در ایجاد وضعیت فعلی مؤثر بوده است؟

۵. مسائل و مشکلات اقتصادی و به تبع آن روی آوردن زنان به بازار کار، چه تأثیری بر شکل‌گیری الگوهای رایج روابط زن و مرد داشته است؟

۶. آیا می‌توان گفت سیاست‌های نظام جمهوری اسلامی در زمینه آموزش عالی، ساختار و حضور روزافزون آنان در رشته‌های مختلف دانشگاهی، زمینه‌ساز اختلاط و ارتباط گسترده زن و مرد در جامعه ما بوده است؟

۷. رسانه‌های دیداری، شنیداری، رشتاری به‌ویژه تلویزیون و سینما چه نقشی در گسترش الگوهای جدید روابط زن و مرد و دامن‌زدن به اختلاط داشته‌اند؟

۸. افزایش ارتباطات ایرانیان با خارج کشور چه به صورت مستقیم (مهاجرت و مسافرت‌های خارج کشور) و چه به صورت غیرمستقیم (از طریق شبکه اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای) در این زمینه چه نقشی داشته است؟

۹. تغییر الگوهای همسریابی به‌ویژه در شهرهای بزرگ، دشوارشدن شرایط ازدواج و تشکیل خانواده و دیگر مباحث مرتبط با این موضوعات چه نقشی در گسترش اختلاط و ارتباط زن و مرد در جامعه داشته است؟

۱۰. آیا می‌توان گفت افزایش ارتباط و اختلاط زنان و مردان در جامعه از آثار گریزناپذیر تغییر بافت و ساختار سنتی جوامع و رفتن به سمت مدرنیسم و رشد و توسعه اقتصادی است؟
۱۱. آیا اساساً حضور و مشارکت سیاسی - اجتماعی زنان بدون ارتباط و اختلاط با مردان امکان‌پذیر است؟
۱۲. دیگر کشورها - اعم از کشورهای غربی و اسلامی - چه طرح‌ها و الگوهای برای ساماندهی روابط زن و مرد در جامعه داشته‌اند؟
۱۳. آیا می‌توان تمایزهای افزایش دستگاه‌های نظارتی و ایجاد شیوه‌های بازدارنده مانع از رشد اختلاط و ارتباط زن و مرد در جامعه شد؟
۱۴. برای ساماندهی روابط زن و مرد در ایران چه اقدام‌هایی باید در حوزه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و... انجام شود؟

ب) پرسش‌های فقهی - حقوقی

۱. آیا شرایط زمان و مکان و تغییر مناسبان اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... می‌تواند بر محدوده و شرایط روابط مجاز و نامحذور زن و مرد بگذارد؟
۲. آیا ضرورت‌ها و نیازهای عصر ارتباطات و مناسبات حکم بر جوامع مدرن می‌تواند جواز ارتباط و اختلاط زن و مرد شود؟ آیا می‌توان در این زمینه قایل به حکم ثانوی شد؟
۳. اگر امر دایر مدار بین تن دادن به اقتضائات عصر ارتباطات و جوامع مدرن و در نتیجه پذیرش ارتباط و اختلاط نامحدود زن و مرد و نپذیرفتن اختلاط و ارتباط زن و مرد در جامعه و در نتیجه دور ماندن از اقتضائات دنیای مدرن و عصر ارتباطات شود، نظام اسلامی کدام یک از این دو فرض را باید بپذیرد؟

۴. آیا می‌توان گفت چون با گسترش جوامع و توسعه شهرنشینی، روش‌های سنتی همسریابی تغییر کرده و افراد برای همسریابی ناگزیر به ایجاد سطحی از ارتباط و اختلاط با جنس مخالف خودند، نظام اسلامی چاره‌ای جز پذیرش حداقلی از ارتباط و اختلاط زن و مرد در جامعه ندارد؟

۵. برای ساماندهی روابط زن و مرد در جامعه و جلوگیری از اختلاط و ارتباط نامشروع، چه راهکارهایی در نظام حقوقی اسلام در نظر گرفته شده است؟ آیا در این راهکارها بیشتر بر پیشگیری و بازدارندگی تأکید شده است یا بر تنبیه و مجازات متخلفان؟

۶. آیا می‌توان از جلوگیری از افزایش ارتباط و اختلاط نامشروع دختران و پسران در حمام، الگویی به نام «روابط سالم دختران و پسران مجرد» را مطرح کرد؟

۷. آیا ازدواج موقت می‌تواند راهکاری برای جلوگیری از توسعه ارتباط و اختلاط نامشروع زنان و مردان در جامعه باشد؟

۸. آیا نظام اسلامی می‌تواند مناسبات مختلف اجتماعی، اعم از مناسبات اقتصادی، فرهنگی، آموزشی، شهرسازی و... را به گونه‌ای سامان دهد که بالضروره منجر به افزایش ارتباط و اختلاط زن و مرد در جامعه گردد؟

۹. آیا نظام‌های فقهی - حقوقی اسلام برای ساماندهی روابط زن و مرد در جامعه کافی‌اند؟

۱۰. در ساماندهی روابط زن و مرد در جامعه آیا باید اصل را بر برائت گذاشت و همه ارتباط‌هایی را که در فضاهای عمومی بروز و ظهور می‌یابد، شرعی تلقی کرد یا عدم برائت جاری می‌شود و در نتیجه احراز مجوز شرعی ارتباط لازم است؟

۱۱. آیا با توجه به شرایط امروز جامعه ما که معمولاً پسرها تا حدود ۲۵ تا ۳۰ سالگی به دلیل تحصیل، سربازی و مانند آن به استقلال مالی لازم برای تشکیل خانواده نمی‌رسند، می‌توان نوعی ارتباط محدود میان دختران و پسران را قبل از ازدواج پذیرفت؟

مباحثی که در این مجموعه منعکس شده، دیدگاه افراد گفتگو‌شونده است که یکی از تنظیم، پژوهش‌کننده فقه و حقوق آن را ملاحظه کرده است؛ اما چون این موضوع کمتر بحث و بررسی شده و یکی از اهداف ما از این مجموعه گفتگو، بیان دیدگاه‌ها بوده، تمام نظریات را منعکس کرده‌ایم. چنین گفتگوها بر اساس وف‌الفا انجام شده است و تقدیم و تأخر هر یک از افراد به معنای تفضیل و ترفیع رتبه و جایگاه علمی افراد نیست.

در اینجا به صورت بسیار اسفندی به گفتگوهای مطرح‌شده می‌پردازیم.

۱. مسئله‌بودن موضوع روابط زن و مرد

هنگامی که بین وضعیت موجود و نقطه آرمانی تفاوت معناداری وجود داشته باشد، می‌توان بر آن اطلاق «مسئله و مشکل» کرد و این امر در موضوع روابط زن و مرد در جامعه امروز مطرح است و لازم است برای حل این مسئله به دنبال راهکار باشیم. از جمله دلایل مسئله‌بودن این موضوع می‌توان به تزلزل نظام خانواده و تهدید پایه‌های آن، از بین رفتن حرمت‌ها و شکسته شدن مرزهای روابط زن و مرد و به تبع آن گسترش فسادهای جنسی، پیچیدگی‌های روابط زن و مرد در جامعه امروز همچون ارتباطات مجازی و... اشاره کرد.

۴. موضوع‌شناسی روابط زن و مرد

اگر بخواهیم برای سامان‌دادن به روابط زن و مرد برنامه‌ریزی دقیق و جامعی داشته باشیم، ناگزیریم ارتباطات زن و مرد را در عصر کنونی بازخوانی کنیم. برای این منظور باید مختصات جامعه کنونی را بشناسیم. برخی از مختصات عبارت‌اند از:

الف) ارتباطی شدن جامعه: مؤلفه ارتباطات جزو لاینفک جوامع کنونی است که تأثیر بسزایی بر عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی گذاشته است. برای مثال ارتباطات، مقوم بسیاری از مشاغل است و چون زنان از حیثیت اجتماعی و مالی بی‌تری‌تر از مردان‌اند، مطالبه برای حضور آنان در عرصه‌های مشارکت اجتماعی و اقتصادی رو به افزایش است. همچنین در هم آمیخته شدن فضای ارتباطات حقیقی و مجازی موجب کمرنگ شدن حیا و بالا رفتن مطالبات جنسی در این نوع ارتباطات شده است.

ب) تحول در هویت جنسی: تصویری که هر کسی، زن یا مرد، از خودش دارد یا تصور و تعریفی که جامعه از زن و مرد دارد، پیوسته در حال تغییر است. این به هم ریختگی مرزهای جنسی و مردانگی پیامدهایی دارد، مثل افزایش طلاق، افزایش روابط جنسی، افزایش همجنس‌گرایی، افزایش اشتغال زنان. همه اینها در نهایت به تزلزل ساختار و نظام خانواده می‌انجامد.

ج) مهار جمعیت: سیاست‌های کاهش جمعیت که دامن کشور ما را نیز گرفته، ارتباط بسیار زیادی با روابط زن و مرد دارد؛ برای مثال کاهش جمعیت موجب افزایش مطالبات جنسی مردم می‌شود؛ به این معنا که هرچه زنان جوان بیشتر درگیر بچه‌داری شوند، انرژی‌شان تخلیه می‌شود و

به کمتر شدن مطالبات جنسی آنان می‌انجامد؛ بنابراین کارشناسان غربی معتقدند اگر در جامعه‌ای سیاست مهار جمعیت اعمال شد، باید به تبع آن، سیاست تسامح جنسی نیز اعمال شود. از دیگر مضرات کاهش جمعیت می‌توان به فرزندسالاری اشاره کرد که موجب می‌شود فرزند نتواند با شرایط سخت جامعه کنار آید و با کوچک‌ترین فشار مثل فشار جنسی از کوره در رود.

ح) فراغتی شدن جامعه: به موازات صنعتی شدن جامعه، اوقات فراغت مردم نیز افزایش می‌یابد و سبب فراغت بر چنین جامعه‌ای حاکم می‌شود. از جمله مسائل مرتبط با فراغت، گسترش ارتباطات مردم با یکدیگر، پرسه‌زنی و حیالان‌پردی به تعبیری ولگردی مدرن است.

خ) مدرن شدن جامعه: جامعه مدرن اصالت را به فرد می‌دهد و به سمت شادکامی فعلی فرد ختم می‌شود نه به مصلحت وی و در چنین جامعه‌ای بسیاری از ارزش‌های دینی کمرنگ می‌شود یا از بین می‌رود.

۳. حکم فقهی حضور زنان در اجتماع

در کنار تغییر و تحولاتی که در جوامع جهانی از زمره اقتصادی، اجتماعی، سیاسی به وجود آمده و جامعه ما هم به شکلی از آن تغییر و تحولات تأثیر پذیرفته و نیز با تشکیل حکومت اسلامی، نه تنها فرصت‌هایی برای حضور بانوان در جامعه از نظر علمی و شغلی ایجاد شده که الزاماتی نیز برای حضور آنان به وجود آمده است؛ مثلاً حضور زنان در مجلس شورای اسلامی یا برخی از نهادهای سیاست‌گذاری، حضور زنان در مشاغل زنانه که ممنوعیت حضور مردان وجود دارد از نظر برخی از صاحب‌نظران، از جمله مصادیق الزام حضور زنان تلقی می‌شود.

در چنین جامعه‌ای که خواه ناخواه ارتباط و اختلاط بین زن و مرد ایجاد می‌شود، این پرسش مطرح می‌گردد که موضع اسلام در برابر این ارتباط و اختلاط چیست؟

در پاسخ باید گفت دین از اختلاط به معنای ارتباط زن و مرد بدون رعایت حدود شرعی، نهی صریح کرده است؛ مثل اینکه دو کارمند زن و مرد با یکدیگر شوخی بکنند و حرف‌هایی بزنند که زمینه گناه را فراهم کند و گرنه صرف حضور زنان در کنار مردان با حفظ حریم‌ها مصداقی از اختلاط تلقی نخواهد شد.

ارتباط بین اختلاط هرچند حرمتی ندارد، بنا بر اصلی کلی که از روایات متعدد انتخاب شده است، می‌توان گفت اسلام با حضور حداقلی زنان در جامعه موافق است و می‌کوشد با وضع احکام الزامی یا استجابی، حضور آنان را در جامعه به حداقل برساند و به حضور آنان در اجتماع جهت دهد؛ البته طبیعی است زنی که می‌خواهد در جامعه حضور پیدا کند و مسئولیت بپذیرد، باید عقیف باشد و قدرت کنترل خویش را داشته باشد و به راحتی اجازه ندهد شهوات بر او غالب شوند.

هرچند موضع شریعت در این زمینه مشخص است، ما در این مدت زمانی که از تشکیل انقلاب می‌گذرد نتوانسته‌ایم این اصول و قواعد روابط صحیح زن و مرد را به جامعه منتقل کنیم؛ به همین دلیل شاهد آنیم که حدود روابط صحیح زن و مرد در کشور ما جافتاده نیست و حتی گاهی احساس می‌شود این حدود در برخی از کشورهای غربی جافتاده‌تر و تعریف‌شده‌تر است؛ برای مثال در محیط‌های کاری برخی از کشورهای غربی، هر کس کار خود را مسئولانه انجام می‌دهد و جدی است و برخی از ارتباطات نامتعارف محیط‌های کاری ما در آنجا وجود ندارد.

اگر ما نتوانیم اصول صحیح روابط زن و مرد را در جامعه نهادینه کنیم، آفات و آثار منفی آن موجب خواهد شد جهات مثبت حضور تحت الشعاع قرار گیرد و حتی زندگی زناشویی و خانوادگی افراد را به سردی یا فروپاشی بکشانند.

۴. حضرات زنان در مجامع علمی

یکی از انتقادات عصر کنونی که موجب حضور پررنگ زنان در سطح اجتماع شده، حضور در دانشگاه‌ها برای ادامه تحصیلات عالیه است. این حضور ممکن است باسنادی بدنبال داشته باشد که ریشه برخی از این مفاسد به قصور و تقصیر خود ما بر می‌گردد.

از جمله این مفاسد، ارتباطات زن و مرد در دانشگاه‌هاست؛ بر همین اساس برخی از صاحب‌نظران پیشنهاد کرده‌اند در دانشگاه‌ها تفکیک جنسیتی صورت گیرد. تفکیک دختر و پسر که موجب تمرکز بیشتر دانشجویان و به تبع آن به ارتقای علمی آنان می‌انجامد، امر غریبی نیست و ما این شیوه را از سنین کودکی فرزندانمان یعنی از همان دبستان که هنوز بچه‌ها به سن بلوغ نرسیده‌اند و تحریکات جنسی هم ندارند، کار بسته‌ایم و این شیوه را تا دبیرستان پی می‌گیریم و دقیقاً در زمانی که جوانان در اوج هیجانات جنسی به سر می‌برند، آنان را با یکدیگر مختلط می‌کنیم و این اختلاط محصول رژیم گذشته است و ما این شیوه را اصلاح نکردیم.

البته در مقابل، نظر دیگری نیز وجود دارد که لزومی در تفکیک دختر و پسر در دانشگاه نمی‌بیند؛ چراکه اصل ارتباط دختر و پسر با حفظ حریم‌ها را ممنوع شرعی نمی‌داند.

افرادی که تفکیک را پیشنهاد می‌کنند معتقدند این تفکیک باید اصولی و

با برنامه‌ریزی باشد تا این تفکیک به تبعیض نینجامد؛ مثلاً این گونه نباشد که تمام امکانات دانشگاه یا رشته‌های برتر دانشگاهی به یکی از این دو اختصاص یابد، بلکه باید با رعایت مساوات و عدالت باشد. باید تمام امکاناتی که به پسرها می‌دهیم، به دخترها هم اختصاص یابد. در این راه هم می‌توان یک دانشگاه را دو قسمت کرد مثل دانشگاه قم و هم می‌توان نیمی از هفته را به مردان و نیمی دیگر را به خانم‌ها اختصاص داد مثل دانشگاه علامه طباطبائی. همچنین می‌توان یک دانشگاه را به‌طور کامل به دختر یا پسر اختصاص داد مثل دانشگاه حضرت معصومه قم یا الزهراهای تهران.

۵. وظایف حکومت در سامان‌دادن به روابط زن و مرد

گستره وظایف حکومت اسلامی بسیار زیاد است. چنین حکومتی علاوه بر برقراری نظم و امنیت و تأمین معاش و تأمین آزادی‌های اجتماعی - سیاسی و مانند آن، در مورد مجموع تعالیم اسلامی اعم از عقاید، احکام شرعی و تعالیم اخلاقی مسئولیت دارد و باید برای مردم خیرخواهی و زمینه رشد و تعالی معنوی آنان را فراهم کند؛ البته طبیعی است نوع مسئولیت حکومت در هر یک از این امور متفاوت است. در برخی از احکام، حکومت باید اجرای آن را به دست کسی همچون جنگ و جمع‌آوری وجوهات شرعی؛ اما در برخی دیگر از احکام و تعالیم شرعی و اخلاقیات، حکومت باید زمینه‌سازی اجرای حداکثری این احکام در جامعه را فراهم آورد و موانع اجرای آن را بردارد همچون اقامه نماز، حجاب زنان، ساماندهی روابط زن و مرد.

حکومت در زمینه ساماندهی روابط زن و مرد به‌طور خاص دو مسئولیت دارد:

الف) سیاستگذاری، یعنی طراحی وضعیت مطلوب بر اساس وضعیت موجود جامعه و اقتضائات حاکم؛

ب) طراحی برنامه‌ای جامع برای سامان‌بخشی به روابط زن و مرد؛ به این معنا که همه زوایای فعالیتی حکومت در موضوع روابط، یکسان‌سازی و هماهنگ بشود و این‌گونه نباشد که هر یک جزیره‌ای عمل کنند. این زوایا عبارتند از: تبلیغ، تعلیم و انجام فعالیت‌های فرهنگی، قانونگذاری و اجرای محاورات.

۶. راهکارهای ساماندهی روابط زن و مرد

برای ساماندهی روابط زن و مرد چند راهکار وجود دارد:

الف) کنترل و تأمین نیازهای جنسی مردم. برای این کار باید در سطح جامعه برنامه‌ریزی شود. در برنامه‌ریزی‌ها باید به فرهنگ‌سازی برای ازدواج و تأمین تسهیلات ازدواج دائم برای جوانان فکری اساسی شود. اگر امکان ازدواج برای برخی از جوانان نباشد، مجبوریم شرایط ازدواج موقت را برای آنان فراهم کنیم؛ چون همه جوانان را نمی‌شود به صبر و خویشنداری جنسی وادار کرد و طبیعتاً ارضای جنسی از طریق ازدواج موقت بهتر از ارضای آن از راه‌های غیرشرعی است.

ب) اصلاح نظام تربیتی کشور و نهادینه‌کردن مفاهیم غیرت، حیا، عفت، خویشنداری جنسی و مانند آن در نظام آموزش و پرورش کشور. ج) آگاهی‌دادن به جوانان در مورد زمینه‌های اغفال و فریب. باید مختصات روان‌شناسی زن و مرد را به جوانان یاد بدهیم و اینکه اگر جوان وارد محیطی مختلط شد، چگونه بتواند ارتباط برقرار کند.